

# ÂŞIK DER Kİ: KOMŞUNUN TAVUĞU DA TAVUKMUŞ, KAZ DEĞİL

Dursun Ali Tökel

■ Bir milletin ortaya koyduğu edebiyat, halkın kendi dünyasına tuttuğu bir aynadır. Biz o edebiyata baktığımızda, orada sadece kelimeleri, vezinleri, kafiyeleleri, şiirleri, hikâyeleri, estetik biçim ve içerikleri görmeyiz. Biz, o aynaya nazar kıldığımızda bütün bir milleti müşahade ediyoruz demektir. Bu müşahadede neler mi seyir hâlinindedir? Bir milletin edebiyatı, *“Halkın düşünüştür, dudaklarının gülüşüdür, ruhunun eğlencesidir, dertlerinin feryadıdır, düşüncelere dalsa düşüncesidir, gamı varsa gamının yarasıdır, bahtları varsa bahtlılığının gülü, sümbülüdür...”*<sup>1</sup>

İşte bu edebiyatın zengin nevileri arasında yer alan âşık edebiyatının en renkli, toplumu ve insanı derinden kuşatıp anlatan, hayatla en iç içe geçmiş türü olan destanlarını, maalesef, ihtiva ettikleri zenginlik, kıymet ve değeri hakkıyla ortaya konacak bir derinlikle ele alıp incelemiyoruz. Ben bu metinlere baktığımda sadece yazıldığı zamanlara ve çağlara değil, hemen bütün zaman ve devirlere gönderilmiş bir “insan hayreti” görüyorum. Bu hayretin en derin katmanında şu vardır: İnsan ne kadar karmaşık, ne kadar anlaşılmaz, ne kadar çilekeş, gizemli mi gizemli, ne kadar bitip tükenmez imtihanlarla sınanan ama buna rağmen de hâlâ hayatta kalabilen bir canlıdır!

Bütün destanlar insan hayretinin bir dışı vurumudur. Âşığımız, elinde kâh kalemi kâh sazı, insanın binbir hâlleri hakkında hayret makamından feryat etmektedir. Her destan çağının toplum, insan ve hayatına tutulmuş bir aynadır. Bir devri mi merak ediyoruz, eğer yazılmışsa/söylenmişse o devrin destanlarına bakmamız kâfidir.

Zaten destanların konularına baktığımızda onların nasıl bir hayat aynası olduğunu da apaçık görmüş oluruz: *“Hemen hemen her konu,*

1 İgnacz Kunos, *Türk Halk Edebiyatı*, Haz.: Tuncer Gülensoy, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, s. 23.

*destanın kapsamına girer. Bu çerçevede atasözü, bekçi, deprem, dolandırıcı, dulavrat, esnaf ve meslek, eşkıya, evli-bekâr, gelin-kaynana, güzeller, hapishane, iki evli, karı-koca, kılıbık, kıtlık, meyve, millî, mirasyedi, hastalık, savaş, sel, seyahat, ters öğüt, yalancı, yangın, yemek, yer-gök, yöre-belde destanları ile elifnameler, şairnameler ve yaşnameler söz konusu edilebilir.”<sup>2</sup>*

Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu’nun destanları şu tasnifi bu destanların zenginliğine bir başka işaretidir:

1. Sosyal hayatla ilgili destanlar
2. Kültürel hayatla ilgili destanlar
3. İktisadi (Ekonomik) hayatla ilgili destanlar
4. Eğitim hayatıyla ilgili destanlar
5. Siyasî hayatla ilgili destanlar
6. Dinî ve ahlaki hayatla ilgili destanlar
7. Askerî hayatla ilgili destanlar
8. Sosyokültürel çevreyle ilgili destanlar
9. Doğal çevreyle ilgili destanlar
10. İnsanlarla ilgili destanlar<sup>3</sup>

Geçen sayıda destanlar hakkında kısa bilgi vermiş ve bir “Meslek Destanı”nı incelemeye çalışmıştık. Bu destanın adı “Tembel Destanı” idi ve âşığımız hangi meslekleri niye yapamayacağını bir bir anlatıyordu. O şiirde elli meslek grubu, yaptığı işlerle beraber tek tek sayılmıştı.

Destan grubuna giren bir de “*Esnaf Destanları*” var. Bu yazımızda da bundan ve öneminden bahsetmek istiyorum. Bu tür metinlerin özelliği şudur: “*Âşıkların bir bakıma âşıklığı yüceltmek için kurmaca olarak çeşitli mesleklere girdikten sonra bütün bu mesleklerin kendilerince kötü olan taraflarını göz önünde bulundurarak terk edişlerini ve en sonunda da şairlikte karar kılışlarını konu alan destanlardır.*”<sup>4</sup>

Bu destanlar şöyle bir macerayı dile getirir: “*Şair, esnaflar çarşısında dolaşarak kendisine uygun bir iş arar ‘şu mu olsun bu mu olsun?’ diye kendi kendine tartışır durur. Ama gene kendi kendine ‘şunun şusu var, bunun busu var’ çeşidinden bahaneler bularak hiç birine karar veremez, sonunda yine şairlikte karar kılar.*”<sup>5</sup>

Şairin, bütün meslekleri bir bir deneyip sonunda kendi mesleği olan âşıklığa dönmesi hiç de kolay olmaz, bu, hayli acı tecrübeden sonra mümkün olur. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Şair neden şairliği terk edip de başka meslekleri deneme hevesine kapılıyor?

2 Doğan Kaya, “*Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları*”, [https://dogankaya.com/fotograf/asik\\_edebiyatinda\\_esnaf%20\\_ve\\_is\\_destanlari.pdf](https://dogankaya.com/fotograf/asik_edebiyatinda_esnaf%20_ve_is_destanlari.pdf), erişim: 15.05.2022.

3 Bk. Doğan Kaya, “*Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları*”, [https://dogankaya.com/fotograf/asik\\_edebiyatinda\\_esnaf%20\\_ve\\_is\\_destanlari.pdf](https://dogankaya.com/fotograf/asik_edebiyatinda_esnaf%20_ve_is_destanlari.pdf), erişim: 15.05.2022

4 Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yay., Ankara 2000.

5 Kemal Zeki Gençosman, *Türk Destanları*, Hürriyet Yay., İstanbul 1972, s. 327.

## Kıymet Olandadır

Buna verilecek en yalın cevap bir hazine niteliğindeki şu atasözümüzde gizlidir aslında: “*Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.*” Yani, insanlar hemen daima kendi elindekini hor görür, küçük ve değersiz görür. Ama başkasındaki daha değerlidir, daha kıymetlidir. Kimse elindekinin kıymetini bilmeye pek de heveskâr görünmez. Başkasındaki onda olursa daha mutlu olacaktır, daha varılacaktır. Ama bunu yaparken şunu hiç hesaba katmayız: Herkes elindekiyle imtihan edilmektedir. Herkesin ödediği bedel, elindekinin büyüklüğü, kıymeti ve değeri kadardır.

Ama insan doğamızın karanlık yanlarından kaynaklanan açgözlülük, hep başkasındakileri bize daha mutluluk verici olarak gösterir. Hani denir ya: *Olmadığım yerde olursam mutlu olacağım gibime geliyor.* Fakat benim olamadığım yerlerde olanlar da var ve onlar da olamadıkları yerleri gözlüyorsa bu ne anlama gelir? Şu anlama gelir: Olduğu yerde ve hâlde mutlu olmayı beceremeyen kişi hiçbir yer ve hâlde mutlu olamayacak demektir. Komşu, komşunun tavuğunun da kaz değil aynen kendisinininki gibi tavuk olduğunu kabul ettiğinde mutlu olacak, aksi hâlde içindeki bir canavar onu kemirip duracaktır.

Sözü dolaştırdığımız zannedilmesin, aslında “Esnaf Destanı” yazar bir âşığımızın insanlığa ne büyük bir ders verdiğini anlatmaya çalışıyorum. Kendisi bizzat tecrübe ederek ve acısını da çekerek anlamış ki en iyi iş, bildiğin iştir; en iyi hâl, daha beterlerinin de olduğu bir dünyada, içinde olduğun hâldir.

Âşığımız bu büyük dersi vermeye, bize şairliğin aslında ne kadar zor ve meşakkatli bir iş olduğu anlatarak başlıyor.

## Şair Olmak Kolay mı?

Bu yazımızda, esnaf destanlarının ilki<sup>6</sup> olduğu belirtilen 17. yüzyıl şairimiz Kâmilî’nin bir destanına eğileceğiz. Şiirimiz “gurbete düşme”ye vurguyla başlar. Bu vurgu sanki insanın dünya hayatındaki gurbetliğine de bir göndermedir. Zira insanoğlu bu dünyada zaten gurbettedir. Gurbet zordur ve yaşayabilmek için muhakkak bir meslek edinmek, bir iş tutmak gerekir. Bu dünyada herkese hayatını idame ettirebilmek için bir iş nasip kılınmıştır. Bizim şairimizin bahtına da *âşıklık mesleği* düşmüştür. Peki nasıl bir meslektir bu, kolay mıdır? Tabii ki değildir.

İnsanın başına, yazılan neyse o gelir. Bu yüzden şair buna vurguyla başlar. Ona âşıklık yolunda yürümek nasip olmuştur. Fakat bu âşıklık hiç de kolay değildir. Şair, vezin bilecektir, dil bilecektir, şiirin hasını yazmak için de dilin hasını bilecektir. Başka dillere heves edeyim, başkaları gibi yazayım derken kendi dilini, üslubunu unutmak tehlikesi vardır:

6 “Bugünkü tespitlerimize göre edebiyatımızda esnaf destanlarının ilk örneği XVIII. yüzyılda ortaya konulmuştur. Söz konusu şiir Kâmilî’ye aittir.” bk. Doğan Kaya, “Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları”, s. 6, [https://dogankaya.com/fotograf/asik-edebiyatinda-esnaf%20\\_ve\\_is\\_destanlari.pdf](https://dogankaya.com/fotograf/asik-edebiyatinda-esnaf%20_ve_is_destanlari.pdf), erişim: 15.05.2022.

*Küçücükken çıktım gurbet illere  
Hakikat râhına düştüm gezerken  
Eski sözdür gelir yazılan sere  
Aşk atına bindim yayan giderken  
Şair oldum evvel dinle yalanı  
Vezn ü mevzun derler bilmem ben anı  
Unuttum bildiğim Türkçe lisanı  
Arabi Farisi sohbet ederken*

Şairliğin zorluğu karşısında gözü yılan şair, bu işin ne kadar sıkıntılı bir iş olduğuna bilhassa dikkat çeker ve bir şairin şiir yazmak için çektiği çilelere vurgu yapar. Şair, bu zorluk karşısında birden derin bir ümitsizliğe düşer, kendisinde marifet olup olmadığı kuşkusuna kapılır, yazmanın ne kadar ızdıraplı olduğunu bizzat tecrübe eder, şiir yazarken gözleri kararır:

*Âşıklığı özge hâlet sanırdım  
Çalıp çağırmayı âdet sanırdım  
Ben bunu kolay bir sanat sanırdım  
Mızrabım kırıldı bozuk çalarken  
Anladım ki bu bir çıkmaz sokaktır  
Ben çıkardım bunu diyen ahmaktır  
Bizlere marifet hayli iraktır  
Gözlerim karardı eş'ar yazarken*

Şair, bunca çile çektiği şiir yazma işini terk edip geçinmek için başka bir iş bulmaya karar verir. Ama hangi mesleği yapacaktır? İşte bunda tereddütlere düşer ve işin ehli bir “pîr”e danışır:

*Aklımı fikrimi başıma verdim  
Düşünüp giderken bir pîre erdim  
Otuz iki esnaf ahvalin sordum  
Bana ol pîr haber verdi sorarken*

### Şairlik Zor, Peki Ne Kolay?

İnsan bu şiirleri okuyunca şairlerin sanki hemen bütün mesleklerde bir kusur bulduğu ve onları kötülediği zehabına kapılır. Sadece bununla da kalınmaz, zannedilir ki şairimiz aylaklığı ve tembelliği övmekte, bütün mesleklerle bir kusur bularak çabalama, üretme, kazanma aleyhine olan fikirleriyle insanları çalışma karşısı olmaya teşvik etmektedir. Hâlbuki bırakın böyle bir şeyin olmasını, bu destanlarda namuslu, dürüst, işin hakkını vererek çalışmanın, hak hukuka riayetin ve helal kazancın hem ne kadar elzem olduğu hem de ne kadar zor olduğu zımnen vurgulanmaktadır.

Şair, insanlığa ilişkin bir mesajı kendi deneyimlerinden yola çıkarak tecrübe hâline getirir ve bize âdetâ der ki: “İşini beğenmiyorsun, zor diyorsun. Peki, hangi iş kolay? Kolay bir iş var mı?”

Şairimiz, işte burada başlıyor meslekleri anlatmaya ve onların meşakkatlerini bir bir sıralamaya:

Kendi işi olan âşıklığı bırakıp daha kolay olduğunu düşündüğü çiftçilikle başlar, farklı meslek deneyimlemelerine. Ama çiftçilik de âşığımıza zor gelmiştir, zira yokluk hâlinde icabında her gün tarhana çorbasına talim etmek gerekir, onu da içerek ağzının yanması cabasıdır!

*Vardım çiftçi oldum cümleden akdem  
Yıllık ile tuttu beni bir âdem  
İçtiği tarhana çorbası her dem  
Ağzım yaktım sıcak çorba içerken.*

Daha sonra da diğer meslekleri ve onların özelliklerini, zorluklarını tasvir eder:

*Hele kaçtım ben o köyden aşığı  
Vardım bir şehire bastım ayağı  
Anda oldum bir çulfanın çırağı  
Çıkrığım kırıldı masra sararken  
Nalbant oldum kırdım nalın çoğunu  
Bir katır nalladım dinle oyunu  
Meğer acemiymiş bilmem huyunu  
Çenemi teptirdim nalın sökerken  
Berber oldum doldu dükkâna iller  
Şer'an tıraş ider kel başı berber  
Ağustos gelince pek kokar keller  
Usandım başını tıraş ederken*

...

Destan hayli uzun olduğu için (26 dörtlük) tamamını buraya maalesef alamıyoruz. Daha sonra şair şu meslekleri de bir bir dener ve onların zorluklarından, bu işleri yaparken başına gelen felaketlerden bahseder: Hamamcı, Tellak, Bakkal, Kayıkçı, Avcı, Hırsız, Gemici, Kalafatçı, Balıkçı, Dilenci, Aşçı, Boyacı, Dellâl, Saraç, Kebapçı, Pabuççu, Kalaycı, Manav, Canbaz, Kasap, Sarraf, Dülger, Hallaç, Kazaz, Kuyumcu, Pazvant, Cevahirci, Terzi, Hammâl, Pelvan (Pehlivan), Meyzin (Müezzîn), Kahveci, İmam.

Şiirin son dörtlüğünde, artık bu destanların geleneksel finali olan, şairin terk ettiği âşıklık mesleğine dönüşü anlatılır:

*Ben bu sanatları bir bir dolaştım  
Tekrar gelip şairliğe bulaştım*

*Kâmilî mürşidin derdine düştüm  
Tekye-i aşk üzre çille çekerken<sup>7</sup>*

Son dörtlük dikkate şayan bir tespitle bizi uyarıyor. Şairimiz, tekrar âşıklık mesleğine dönmüştür ama bu sefer kafasına göre bir yol izlemeyi değil, bir “mürşit” eşliğinde ilerlemeye karar verir. Bu, hangi mesleği yapıyorsak yapalım bir mürşide, yol göstericiye, kılavuza veya rehber, ustaya muhtaç olduğumuz anlamına gelir. Mürşidi olan kişi daha emin adımlarla ve daha sağlıklı bir iş gücü eşliğinde ilerleyecek demektir.

Aslında imkân olsa da bütün bu meslek ve esnaf destanlarını bir bir inceledik, zira her birinde muhakkak farklı bir alana/konuya dikkat çekiliyor. Mesela Ziya Gökalp’in yazdığı bir meslek destanı var ki diğerlerinden hayli farklı ve tamamen mesleklerin yüceliği, çalışmanın ve üretmenin fazileti üzerine odaklanılmış. 14 dörtlükten oluşan bu destan *Esnaf Destanı* adını taşıyor ve şu dörtlükle başlıyor:

*Biz esnaf takımı severiz işi  
Çalışır yaşarız erkek ve dişi  
Aramızda yoktur tembel bir kişi  
Milletin özüyüz burhanımız var*

Son dörtlüğü ise, “Batı ile yarışmak” gibi modern zamanların deyişlerine vurgu yapıyor:

*Biliniz biz esnaf çalışacağız  
Ne varsa fen hüner alıacağız  
Sanatta Frenkle yarışacağız  
Yurdu kurtarmaya peymanımız var<sup>8</sup>*

Doğan Kaya hocamız, dipnotta adını andığım makalesinde “Esnaf/İşçi/Meslek” destanlarının bir kısmını yayınlamış, merak eden okuyucularımız onlara da bakabilir. Ben bu destanlara ve onların bize verdiği sırları, dersleri anlama ve anlatma çabama devam etmek isterdim ama maalesef yerimiz bu kadar.

Son olarak Doğan Kaya hocamızın tespitiyle bu destanlarda adı geçen, faaliyetleri, incelikleri, zorlukları âşıklarımız tarafından bir bir anlatılan mesleklerin adlarını vermek istiyorum:

Arpacı, Asker, Aşçı, Âşık, Attar, Avcı, Bahçıvan, Bakırcı, Bakkal, Balıkçı, Basmacı, Bekçi, Bezirgân, Bezzaz, Bostancı, Boyacı, Börekçi, Camcı, Canbaz, Cerrah, Cevahirci, Çemberci, Çıkırıkçı, Çiftçi, Çilingir, Çizmeci, Çoban, Çörekçi, Çubukçu, Çulha, Debbağ, Dalgıç, Dellal, Degirmenci, Demirci, Derviş, Dilenci, Dişçi, Duhancı, Dükkâncılık, Dülger, Ekmekçi, Eskici, Fesçi, Fırıncı, Gemici, Haffaf,

7 Şiirin tamamı için bk. Kemal Zeki Gençosman, *Türk Destanları*, Hürriyet Yay., İstanbul 1972, s. 332-333.

8 Bk. Doğan Kaya, “Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları”, s. 13, [https://dogankaya.com/fotograf/asik\\_edebiyatinda\\_esnaf%20\\_ve\\_is\\_destanlari.pdf](https://dogankaya.com/fotograf/asik_edebiyatinda_esnaf%20_ve_is_destanlari.pdf), erişim: 15.05.2022.

Hakkâk, Halıcı, Hallâç, Hamamcı, Hamma, Harmancılık, Hekim, Helvacı, Hırsız, Hoca, İlancı, İmam, Kadayıfçı, Kavaf, Kâğıtçı, Kağnıcı, Kahveci, Kalafatçı, Kalaycı, Kalkancılık, Kalpakçı, Kaptan, Kasap, Kâseci, Kayıkçı, Kaytancı, Kazancı, Kazzaz, Kebapçı, Keçeci, Kemancılık, Kılıcı, Kılıççı, Köçek, Köşker, Kunduracı, Kuyumcu, Külhancı, Küpçü, Kürkçü, Laffâf, Manav, Marangoz, Mazman, Mehter, Meydancı, Müezzin, Mıhçı, Mintancı, Muhtesip, Mutaft, Muýtâb, Nalbant, Nalçacı, Natır, Neccâr, Oduncu, Otelci, Paçacı, Pabuççu, Pazvant, Pehlivan, Pekmezci, Penbeci, Rençber, Saatçi, Sağır, Sahhaf, Sâî, Saka, Samancılık, Sandal, Sapancılık, Saraç, Sarıkçı, Sarraf, Sazcı, Sazende, Sebzeci, Semerci, Sırmacı, Subaşı, Şair, Şekerci, Şerbetçi, Tabancı, Tayfa, Tellâk, Tenekeci, Terlikçi, Terzi, Tulumbacı, Tuzcu, Tüccar, Tüfekçi, Tütüncü, Yazıcı, Yelkenci, Yemekçi, Yorgancı.<sup>9</sup>

Burada tam 148 meslek adı kaydedilmiş. Doğan Kaya'nın Esnaf destanlarının büyük kısmını topluca yayımladığı bir başka eserinde belirttiğine göre bu mesleklerin sayısı 500'ü aşkındır.<sup>10</sup> Bugünkü meslek örgütlerimizin bu metinlerden, bunlardaki o ince hikmet, ibret, meslek ad ve işleyiş biçimlerinden haberi var mıdır acaba?

Kuşeyrî Hazretleri tefsirinde ezeli ve sırlı bir hikmeti düşünmeye davet ediyor bizleri: *"İbret, Hakk'ın koyduğu şeye bağlıdır, yoksa kulun topladığına bağlı değildir."*<sup>11</sup> Âleme, nesnelere vesair şeylere ibretle bakanlar orada çok mucizelere şahit olurlar. İbret alınacaklar, bizim ibret aldıklarımızdan mı ibarettir? Elbette hayır. Şairlerimiz, ilahi hikmetin varlığa serpiştirdiği ve hakikatini ancak Allah'ın bildiği ibretlerin bir kısmını derliyor ve bizim ibret nazarlarımıza sunuyorlar. Biz de onlardaki ibretlerin bir kısmını devşirip sair insanların dikkatlerine arz ediyoruz. Bulduklarımız, bulunması gerekenlerden, anlatmaya çalıştıklarımız anlatılması gerekenlerden, yazdıklarımız da yazılması gerekenlerden ibaret değil tabii ki.

Ama bu destanlar vesilesiyle şu ezeli hikmeti zihinlerimize kazımış oluyoruz: Âşığın çektiği binbir çile ve ızdırap sonunda anlaşılmıştır ki komşunun tavuğu da kaz değil, bir tavukmuş meğer! Bilgelere kulak vermeyip de kendi kafasına göre yaşamayı özgürlük sananlar, bu hakikatleri anlamak için ne ağır bedeller ödüyorlar!

9 Bk. Doğan Kaya, *"Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları"*, s. 13, [https://dogankaya.com/fotograf/asik\\_edebiyatinda\\_esnaf%20\\_ve\\_is\\_destanlari.pdf](https://dogankaya.com/fotograf/asik_edebiyatinda_esnaf%20_ve_is_destanlari.pdf), erişim: 15.05.2022.

10 Doğan Kaya, *Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları*, Sivas 2019, s. 16-17. [https://dogankaya.com/fotograf/dogan\\_kaya\\_esnaf\\_destanlari.pdf](https://dogankaya.com/fotograf/dogan_kaya_esnaf_destanlari.pdf)

11 Abdülkerim Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât- İlahî Kelamın Sırları*, Çev.: Ekrem Demirli, Turkuaz Yay., İstanbul 2020, C 1-2, s. 109.